

Ванчо ЃОРЃИЕВ

СОЛУНСКИОТ КОНГРЕС НА ТМОРО ОД 1903 ГОДИНА И ПРАШАЊЕТО ЗА ВОСТАНИЕ

1. Солунскиот конгрес на ТМОРО од јануари 1903 година го трасирал патот кон Илинденското востание. Овој Конгрес се одржал во сплет на „субјективни причини и објективни околности“.¹ Сепак, доминантно влијание за покренување на прашањето за востание од страна на ЦК на ТМОРО имала врховистичката провокација од 1902 година.

Врховистичките закани и провокации за востание во Македонија во средината на 1902 година биле на пат кон практична реализација. Поради тоа, во јуни 1902 година од името на ЦК на ТМОРО било издадено едно окружно, во кое, покрај другото, се истакнува дека Организацијата се залага за едно општо сенародно востание, до кое останува уште малку време, но сè уште е рано, бидејќи не биле завршени сите подготовки. Притоа се појаснува дека востанието треба да биде последниот чекор на Организацијата за остварување на „крајната цел-самоуправувањето, слободата на Македонија и Одринско“.² Во исто време, Ѓ. Петров и Г. Делчев испратиле посебно окружно до Горноцумажско, Малешевско и Петричко. Во него, покрај другото, се вели: „Еднаш засекогаш, вие треба да разберете дека вашето избавување нема да дојде од нив (врховистите б.н.). Треба да разберете дека вашето и нашето спасение, спасението на целиот наш народ лежи во сенародно, општо востание, кое, за да биде направено, потребна е полна согласност, истомисленост и еднодушност на целиот народ“.³

Набрзо потоа, прашањето за востание било покренато од Битолскиот окружен комитет, чиј претседател бил Анастас Лозанчев. Оттаму инсистирале: „Ако не се објави востанието веднаш, сè што е изградено досега ќе се распадне од основа“.⁴ Ова барање било разгледано кон крајот на јуни 1902 година на една средба во Софија во присуство на: Гоце Делчев, Иван Гарванов, д-р Владимир Руменов, Тома Карајовов, Туше Деливанов, Никола

¹ Д. Димески, Солунскиот јануарски конгрес на Македонската револуционерна организација 1903 година, ГИНИ, бр.2, Скопје, 2001, 44.

² К. Пандев, Националноослободителното движење во Македонија и Тракија 1878-1903, Софија, 1979, 286-287.

³ Исто, 289.

⁴ Д. Димески, Солунскиот јануарски конгрес..., 52.

Наумов, Лазар Димитров, Атанас Мурдев и Бојан Биолчев.⁵ По остроото спротивставување на д-р Руменов, Делчев и Карајовов, барањето на битолчани било одбиено. Оваа одлука во Битола требало да ја пренесе Лазар Димитров. Меѓутоа, на пат за таму тој бил задржан во Солун од секретарот на ЦК-Димитар Мирчев, кој го информирал дека битолчани се откажале од намерата за кревање востание.⁶

Веројатно имајќи го предвид таквиот став во врска со прашањето за востание, ЦК на ТМОРО на чело со Иван Гарванов не се осмелил ова прашање да го постави на дневен ред на неодржаниот конгрес, кој бил закажан за септември 1902 година.⁷ Наместо конгрес, тогаш била одржана средба, на која било решено да се предупреди ВК да не ги форсира настаните, а кога ќе се реши прашањето за востание, тој навреме ќе биде известен.⁸

Во предвечерјето на Горнодумајското востание, Задграничното претставништво до ЦК на ТМОРО во Солун пишува: „Како што расправавме теоретски дека тркалото по нашите работи воопшто треба да се врти од самата Внатрешна организација, а не од некакви надворешни фактори, биле тие комитети или влади, така и во практика треба да докажеме дека центарот на тежината е, и треба да биде во Македонија и никаде на друго место. Сега е време, кога треба да го докажеме тоа ... Од Вас (ЦК б.н) сега се бара тактичност, умешност, срчност, и воопшто сите квалитети неопходни за Вас како врховни раководители ... Застанете на висината на местото, држете ги добро нишките на целата мрежа, препорачувајте мерки ... Ако Вие предвидувате таму усложнувања, не останува друго, освен да побрзаме и да го засилиме започнатото движење, а во тој случај ќе имате едно мнение на Ахил (Делчев б.н.): ако сте уверени дека тоа движење е само еден фишек кој нема коренито да ги измени нашите дела таму, туку ќе згасне без трага, добро. Во секој случај, бидете трезвени, мислете најопстојно“.⁹

Изгледа формулацијата „да побрзаме и да го засилиме започнатото движење“, иако била условна, оставила простор за манипулации на настојчивиот ЦК на чело со Иван Гарванов. Веројатно оттука, ЦК побрзал да го информира Задграничното претставништво дека „Италијанчето е согласен и топови да ни носи“.¹⁰ На тоа ЗП ќе одговори: „Од топови ќе нема потреба, дотолку повеќе што немаме артилерија. Затоа носете колку е можно повеќе пушки“.¹¹

⁵ Исто, 51-52.

⁶ Исто, 52.

⁷ Архив на Македонија (АМ), фонд Гоце Делчев, мф. бр. 4263, шифрирано писмо бр.2, 23.08.1902. л. 3-5.

⁸ Д-р Христо Татарчев, Втрешната македоно-одринска револуциона организација како митологична и реална сцност, (съставители: Цочо Билярски и Валентин Китанов), София, 1995, 118.

⁹ АМ. ф. Гоце Делчев, мф. 4263, оп.2, ас. 17, л.54-55, шифрирано писмо бр. 27.

¹⁰ Исто, л.10, шифрирано писмо бр.5, 6.09.1902, Од Св. Гора до Висока.

¹¹ Исто, л. 25-47, шифрирано писмо бр. 23, 17.09.1902, Од Висока до Св. Гора.

Од кореспонденцијата помеѓу ЦК и ЗП проличува силна тенденција на ЦК да го дознае ставот на бугарската влада. Несомнено, И. Гарванов како Бугарин не можел да се ослободи од своите мецени и да не води сметка за интересите на бугарската влада. Во писмото од 2.09 (ст. стил) 1902 година, ЦК инсистира: „Сакаме да знаеме што мисли владата“, притоа бара краток одговор, без толкување преку „наш човек“.¹² На 26.09 (ст. стил) 1902 година ЦК препорачува: „Ако бугарската влада се ангажира да го покрене прашањето, да не се држи многу остар јазик кон врховистите јавно“.¹³ Следниот ден следува прашањето: „Кажете, за бога, каква улога играат владата и кнезот во таа работа“.¹⁴ Два дена подоцна ЦК порачува: „Внимавајте добро, дали кнезот не игра пак некоја комедија“.¹⁵ На 4.10.(ст. стил) 1902 година ЦК е категоричен: „Ние сакаме да испратиме делегација од наше име до министерот Данев и да ни се соопшти одговорот од него“.¹⁶

Од расположливата документација за ова прашања, има само два одговори од ЗП до ЦК. Во првиот се вели: „Поведението на владата за нас не е јасно определено, но едно е вистина, дека грофот Игнатиев не малку го потпалил огнот. Тој дури јавно и смислено ги разбудува инстинктите на толпата со разни ветувања на златни гори за Македонија и за Бугарија воопшто“.¹⁷ Во следниот одговор од 7. 10. (ст. стил) 1902 година се вели: „Немојте да претпоставувате дека Данев и кој и да е ќе ги открие картите пред кој и да било наш пратеник ... Испраќањето посебен пратеник кај Данев едвај ли ќе ги даде саканите резултати, посебно, ако се има предвид дека владата малку сака да знае за Внатрешната организација и за нејзините претставници тука“.¹⁸

Од друга страна, ЦК во врска со врховистичкото движење во почетокот испраќа смирувачки тонови и жестоко го осудува. Во таа смисла, во писмото од 19. 09 (ст. стил) 1902 година пишува: „Алармот што го креваат весниците кај Вас (во Бугарија б.н), па и во Европа, ни оддалеку не одговара на она што се случува кај нас. Востанието е објавено без востаници ... во целата земја има слух за востание, но никаде не го виделе. Струмица прашува за Воден и Ерусалим (Битола б.н.), а тие пак за Малешевско“.¹⁹ Два дена подоцна, ЦК пишува: „ако врховистите прават нешто, тоа е близу до границата и во главите на редакторите ... тие луѓе протитуираат со востанието“.²⁰

Меѓутоа, по започнувањето на Горноџумајското врховистичко востание ЦК го менува курсот, притоа загатнува за востание. Така во писмото од 26.09.(ст. стил) 1902 година се вели: „Такви вооружени маси ние не можеме да

¹² Исто, л.9-10, шифрирано писмо бр.4, 2.09.1902.

¹³ Исто, л. 30-31, шифрирано писмо бр. 14, 26.09.1902.

¹⁴ Исто, л.32, шифрирано писмо бр. 15.

¹⁵ Исто, л. 34, шифрирано писмо бр. 17, 29.09.1902.

¹⁶ Исто, л.38-39, шифрирано писмо бр. 19. 4.10.1902.

¹⁷ Исто, л. 52, шифрирано писмо бр. 26.

¹⁸ Исто, л. 62, шифрирано писмо бр. 31. 7.10.1902.

¹⁹ Исто, л. 21-22, шифрирано писмо бр. 11, 19.09.1902.

²⁰ Исто, л. 23-25, шифрирано писмо бр.11, 21.09.1902.

сопреме и подобро ќе биде да го развиеме и ние знамето“.²¹ Три дена подоцна Бугарското трговско агентство во Солун со доверлив извештај ја известува владата во Софија дека раководството на ТМОРО презело сè за да го осуети врховистичкото востание. Притоа подвлекува дека ВМОК со својата тенденција да организира востание во Македонија повлијаел врз ЦК на ТМОРО да ги промени поведението и програмата, бидејќи бил доведен во прашање неговиот кредибилитет. Според него, со агитацијата против врховистичкото востание ТМОРО изгледала како сојузник на Турците. Поради тоа, „таа Организација сега го убедува населението да почека до идната пролет, кога и времето ќе биде поблагопријатно за востание, па дотогаш и ќе заврши некои важни подготовки“.²²

Во врска со променетиот став на ЦК за прашањето за востание, ЗП на 12.10 (ст. стил) 1902 година пишува до ЦК: „Значи, си ги заменивме улогите. Кога ние бевме вовлечени во распрнатите шашарми тука, Вие изгледавте многу спокојни. А сега, кога ние се поуспокоивме, бидејќи гледаме дека се враќаат оние што до пред малку навлегуваа со големи чети, Вие се обе-спокоивте. Како и да е, треба да се следи вистинската ситуација и ако генералите го продолжат движењето преку зимата, тогаш ќе треба здраво да му се замисли за пролетта. Но за да си осигураме подобар успех, треба да внесеме колку што може повеќе оружје“.²³

Овие факти во преписката помеѓу ЦК и ЗП водат кон заклучок дека прашањето за востание во 1903 година се наметнало под притисок на врховистичката востаничка провокација од 1902 година. Притоа, евидентно е дека ЗП тоа го допуштало доколку дојде до усложнување на состојбата, и доколку врховистичкото движење продолжи во зимата. Сфаќајќи го тоа, ЦК на чело со Гарванов почнал алармантно да ја прикажува ситуацијата. Во реалноста било поинаку, бидејќи врховистичката востаничка провокација започнала да спласнува.

Во исто време бугарските дипломатски претставништва сфатиле дека со наметнато востание однадвор без поддршка на македонскиот народ не може да се постигне ништо во поглед на раздвижувањето на македонското прашање, за кое била заинтересирана Бугарија. Во извештајот на бугарскиот дипломатски претставник во Белград К. Величков од 18.10. (ст. стил) 1902 година, се вели: „Ако е потребно едно востание за да се покрене македонското прашање ... таа цел би можела да се постигне само преку едно востание, кое би избувнуло внатре во Македонија и кое би било организирано така што ќе ги опфати сите краишта на земјата и во едно подолго време да даде отпор на непријателските сили“.²⁴

²¹ Исто, л. 30-31, шифрирано писмо бр.14, 26.09.1902.

²² В. Георгиев и С. Трифонов, Македонија и Тракија во борба за слобода (крајот на XIX и началото на XX век), Нови документи, Софија, 1995, 115-116.

²³ АМ. ф. Гоце Делчев, мф. 4263, л.62-63, шифрирано писмо бр.32,

²⁴ Х. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, т.1, (фототипно издание) Софија, 1983, 183.

Додека, пак, во извештајот на бугарскиот дипломатски претставник во Цариград - И. С. Гешов од 25.10.(ст. стил) 1902 година, се констатира дека Горноџумајското востание било осудено на неуспех, бидејќи тоа било вештачки предизвикано еднадвор, поради што не успеало да се прошири среде „македонскиот народ“.²⁵ Оттука, Гешов констатира дека доколку тоа движење било прегрнато од македонскиот народ и доколку имало еден „местен национален карактер“ и ако потраело подолго, тогаш големите сили би седнале на „зелената маса“, на која би се нашол „наканетиот гост: македонското прашање“.²⁶

Сличноста во овие извештаи не е случајна. Очигледно, тоа бил политичкиот курс на бугарската влада и на дворот. Тие, откако сфатиле дека покренувањето на македонското прашање преку инсценирано востание еднадвор е залудно, се определиле за востание однатре преку ТМОРО. Притоа, на располагање го имале претседателот на ЦК на ТМОРО, Бугаринот Иван Гарванов. За секој случај, тука бил и ВМОК на чело со резервниот генерал од бугарската армија Иван Цончев.

2. Во почетокот на ноември врховистичкото востание спласнало. Токму тогаш, претседателот на ЦК на ТМОРО И. Гарванов, во спрега со новоназначените задгранични претставници: Х. Матов и Х. Татарчев, потајно од другите дејци се решил за востание. Тие, сметајќи ја дотогашната принципална борба на ТМОРО против ВМОК како политика на самоизолирање, прифатиле нов политички курс на компромизам и висока дипломатија. Матов и Татарчев веднаш по пристигнувањето во Софија започнале преговори за помирување со ВМОК врз основа за проширување на востанието. Притоа, тврделе дека тоа било желба на ЦК.²⁷ Во тоа имале поддршка од Гарванов, кој инсистирал за помирување по секоја цена.²⁸ На 29.11.1902, Гарванов до ЗП, меѓу другото, пишува: „Ќе треба да се распределат сите горски сили и уште од сега да навлезат во земјата, да се стокми набрзо динамит и повеќе пушки, та напралет, дај Боже здравје, да си ја пробаме среќата“.²⁹ Со оваа одлука во средината на декември бил запознаен бугарскиот државен врв.

²⁵ Исто, 182-183.

²⁶ Исто, 183.

²⁷ К. Пандев, Националноослободителното движење..., 298.

²⁸ АМ, ф. Гоце Делчев, мф. 4263, л.39-41, шифрирано писмо бр. 21, 26.11.1902. Во истово писмо ЦК сугерира: „Нејсе, продолжете, направете ги сите отстапки до минимум, но брзо завршете. Помирувањето ќе го спаси делото од пропаѓање ... Одговор од другите реони за помирување нема, но сите го сакаат од срце, но при посочените услови од Вас, а некаде едноставно сакаат да стане помирување, та подобро ќе тргнев. Оттука е очигледна злоупотребата на ЦК од името на другите реони, од каде што немало одговор по прашањето за помирување, но се вели дека сите го сакале тоа.“

Три дена подоцна во врска со тоа ЦК пишува: „Ние сме на мнение дека борбата наново ќе не истошти и ќе ни ги втера најдобрите сили во затвор, дека ќе го расипеме населението до коски и тоа ќе вика аман и од нас и од генералите. И едните и другите ќе почне да ги предава на власта. Енергија и дух веќе не остана во населението ... Ако е возможно уште да се направат повеќе отстапки од наша страна, нека се направат, доста да не дојдеме до самоистребување. Ако егоизмот на генералите не отстапува пред ништо, тогаш побрзо да си ги расчистиме сметките со нив и да ги скршиме во Бугарија и тука“ (Исто, л. 41-43, шифрирано писмо бр.22.29.11.1902.

²⁹ Исто, л. 41-43, шифрирано писмо бр. 22, 29.11.1902.

Тогаш Х. Татарчев имал средба со министерот Данев и со кнезот Фердинанд, при што ги известил дека акциите во идната година „се неминовни“.³⁰

Во меѓувреме, Цончев ги одолговлекувал преговорите за помирување. Тој на 10/23.12.1902 година испратил апел до офицерите-Македонци и Одринци во бугарската армија да ја напуштат службата за да може 2-3 месеци пред почнувањето на востанието да ги заземат своите места. Притоа им дал рок за изјаснување до 15/28.01.1903 година.³¹ Останува отворено прашањето дали споменатиот повик претставува притисок врз ТМОРО за помирување под условите на ВМОК, или пак, притисок во договор со трета страна за изнудување на солунското решение за востание.³²

Како и да е, кон крајот на ноември 1902, за ЦК на Гарванов и ЗП (Матов-Татарчев), прашањето за востание било решено. На Гарванов не му останувало друго освен да ја озваничи одлуката преку конгрес.

За таа цел на 24.12.1902/6.01.1903,³³ испратил окружно до окружните и околните комитети и до ЗП со образложение за неиздржливата положба (особено во југозападна Македонија) и поканил делегати за Конгресот.³⁴ Тој бил закажан за 2/15.01.1903 година во Солун.³⁵ Еднонеделниот временски интервал од денот на испраќањето на окружното до закажаниот конгрес не бил случаен. Во тој временски теснец физички било неизводливо да се извршат опстојни анализи во окрузите, да се изгради единствен став и да се изберат делегати за конгресот. Од друга страна, некои од делегатите, кои директно биле поканети, немале време да пристигнат. Впрочем, Гарванов тоа и го посакувал.

На конгресот бил поканет Гоце Делчев, чие присуство, очигледно, не било пожелно.³⁶ Според М. Герџиков, по добивањето на поканата Делчев истакнал дека прашањето било наметнато од битолчани и дека тој не сака да оди за Солун. Делчев истакнал дека по Џумајското востание ситуацијата била затегната во целата земја, дека тоа не може да се толерира како дотогаш, но и дека не треба да се прибегне кон масовно востание, туку да се обмисли нов начин за работа.³⁷ Според струмичкиот делегат И. Ингилизов, Делчев испратил крат-

³⁰ Д-р, Х. Татарчев, ВЪТРЕШНАТА..., 125.

³¹ В. Георгиев и С. Трифонов, Историја на Българите 1878-1944 в документи, т.1 1878-1912, част II, София, 1995, 399; Меѓутоа, кај К. Пандев стои дека офицерите своите решенија требало да ги соопштат во Комитетот, најдоцна до 15 февруари. (К. Пандев, Национално освободителното движење..., 302); 15 февруари како краен рок за напуштање на армијата и пријавување во ВК е посочен и во: (Националноосвободителното движење на македонските и тракийските българи 1878-1944, т.2, София, 1995, 296); Оттука, овој датум го прифатил и Д. Димески. Види: (Д. Димески, Солунскиот јануарски конгрес ..., 59).

³² Според К. Пандев решението за востание на Солунскиот конгрес, покрај другите околности, имало за цел постигање спогодба помеѓу ВК и ТМОРО. Или пак, помирувањето помеѓу ВК и ЦК било неопходно со оглед на проектираното проширување на востанието, за кое биле спечалени Гарванов и Лозанчев. (К. Пандев, Национално-освободителното движење..., 303).

³³ Д. Димески, Гоце Делчев, Скопје, 1994, 134.

³⁴ Х. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, т.1, 201; Х. Татарчев, ВЪТРЕШНАТА..., 129.

³⁵ Д. Димески, Гоце Делчев..., 134.

³⁶ Д-р Х. Татарчев, ВЪТРЕШНАТА..., 130.

³⁷ ВЪ Македонија и Одринско, Спомени на М. Герџиковъ, София, 1928, 47.

ко писмо до Конгресот.³⁸ Преку ОК во Одрин, на Конгресот бил поканет М. Гердиков. Тој одговорил дека не може да оди поради зафатеност. За делегат од Одринско бил избран В. Думев, кој требало да пренесе дека не се подготвени.³⁹ Серскиот округ за ова прашање побарал мислење од Јане Сандански. Тој организирал советување во Неврокопско, каде што категорично се изјасниле против. Слично се изјасниле во Разлог. Во таа смисла му биле дадени инструкции на серскиот делегат Лазар Димитров.⁴⁰ Ј. Сандански испратил опширно писмо до ЦК, во кое навел дека може да изведе 12000 борци, но дека нема оружје, поради што не може да смета на успех и затоа е против масовно востание.⁴¹ Слични консултации биле извршени во Скопје. Тамошниот делегат Димитар Ганчев бил задолжен да настојува да се одложат дејствата барем за една година.⁴²

Претседателот на Битолскиот ОК-Анастас Лозанчев воопшто не се консултирал со околските комитети и со војводите од теренот. Консултации не биле извршени ниту во Солунскиот и Струмичкиот револуционерен округ.⁴³ Оттука, се наметнува констатацијата дека при изборот на делегатите не постоел единствен систем. Некаде бил спроведен избор, или барем консултации, додека од други места тие едноставно биле повикани од Гарванов. Поради тоа Х. Чернопеев за делегатот од Струмичкиот револуционерен округ вели: „Делегатот и не беше за делегат, него го нашле, него го повикале“.⁴⁴ Недоследноста при канењето на делегатите е констатирана во самиот Протокол од Конгресот. Во врска со тоа се вели: „И покрај сета голема важност и значење на Конгресот, Централниот комитет не можеше да повика претставници и од други реони поради големата будност на полицијата и можната опасност од негово откривање“.⁴⁵ Изгледа со оваа констатација ЦК, т.е. Конгресот, сакал да си ги измие рацете и да ја симне одговорноста за регуларноста на Конгресот. Но очигледно, со тоа само ја озваничил неговата нелегитимност.

³⁸ М. Макдермот, За слобода и сџвршенство. Биографија на Јане Сандански, (превел од англиски Веселин Измирлиев) Софија, 1987, 110; Делчевото спротиставување со писмо до Конгресот го потврдува и Лазар Димитров. (Л. Димитровъ, Моето учасие въ револуционото движение въ Македония, Ил. Илинденъ XIV/9 (139), Софија, 1942, 3.

³⁹ Спомени на М. Герджиков..., 44-45.

⁴⁰ Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховисти', По спомени на Јане Сандански, Черньо Пъевъ, Сава Михайловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкарговъ, собцава Л. Милетичъ, Софија, 1927, 36.

⁴¹ М. Макдермот, За слобода и сџвршенство..., 110.

⁴² Д. Ганчев, го пренел ставот од својот округ, но на крај и тој гласал за одлуката, бидејќи ја потпишале другите делегати. Во Скопје, откако разбрале за земеното решение, писмено протестирале во Солун, при што потенцирале дека во Скопје нема да востанат. Гарванов им одговорил дека не може да дојде до масовно востание, но сметале на некои терористички акции. (Спомени на Никола Пушкарговъ..., 185.)

⁴³ М. Пандевски, Македонското ослободително дело XIX и XX век, т. II, Скопје 1987, 184-185.

⁴⁴ Спомени на Черьо Пъевъ..., 67.

⁴⁵ Љ. Лапе, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ, II дел, (трето дополнето и проширено издание), Скопје, 1975, 414.

Регуларноста на Конгресот е доведена во прашање и поради несразмерната застапеност на делегатите по окрузи. Од Серскиот, Одринскиот и Битолскиот округ имало по еден делегат, додека од Солунскиот округ имало 4, а од Струмичкиот 2 делегати.⁴⁶ Веројатно поради таа недоследност, во Протоколот се зборува за претставници на „окожните и поважните околиски реони“, а подолу тие се изедначени како „претставници од дванаесет реони“.⁴⁷ Изгледа само така можела да се изедначи тежината на гласовите на делегатите што претставувале цели окрузи со оние на одделни околии.

Поради овие недоследности повеќемина со право го доведле во прашање легитимитетот на Конгресот. Х. Татарчев, кој бил пламениот поддржувач на одлуката на Солунскиот конгрес, истакнува дека тој бил „совршено незаконски“, бидејќи ја одзел можноста на ЗП како составен дел на ЦК да се искаже за прашањето за востанието.⁴⁸ ЦК не причекал да се искажат многу легални и нелегални дејци. Поради таа пребрзаност за едно толку важно прашање, многумина се посомневале во „искреноста“ на образложенијата на ЦК.⁴⁹ Конгресот бил незаконски и според серскиот делегат Лазар Димитров, и костурскиот револуционер Пандо Кљашев.⁵⁰ Конгресот и неговите решенија записнички се осудени од Првиот поилинденски конгрес на Струмичкиот округ од средината на април 1904 година.⁵¹ Во Протоколот од него стои: „Востанието, кое стана минатата (903) година, било наложено од Централниот комитет под булото на еден Конгрес, но Конгресот незаконит, значи востанието не произлезло од зрелост, туку наложено и тоа предвремено“.⁵² Очигледно на Гарванов не му била важна легитимноста на Конгресот, туку му бил потребен Конгресот што ќе обезбеди легитимитет на неговата одлука за востание.

Конгресот започнал да работи на 2/15 јануари 1903 година. На него учествувале 17 души. Меѓу нив: И. Гарванов, Спас Мартинов и Димитар Мирчев, како членови на ЦК. Потоа, Христо П. Коцев и Тодор Лазаров (што-туку излезени од затвор) како „заслужни дејци за народното дело“. Останатите се именувани како претставници на 12 реони. Тие се: Никола Петров (Цариградски), Велко Думев (Одрински), Лазар Димитров (Серски), Христо Влахов (Кукушки), Иван Сапунаров (Солунски), Никола Хрлев (Гевгелис-

⁴⁶ Според М. Пандевски, од Битолскиот, Скопскиот и Серскиот округ имало по еден делегат. (М. Пандевски, Македонското ослободително дело..., т. II, 186.). М. Пандевски го испуштил Одринскиот округ, од каде што исто така имало еден делегат. Од друга страна, треба да се има предвид дека Скопскиот округ не бил со еден делегат. Кон него треба да се вброи делегатот од Велес и делегатот од Штип, кој не пристигнал на Конгресот.

⁴⁷ Љ. Лапе, Одбрани текстови..., II дел..., 413.

⁴⁸ Д-р, Х. Татарчев, ВЪтрешната..., 130.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ М. Пандевски, Македонското ослободително дело..., т. II, 186; Хр. Сиљанов, цит. дело, т. I, 199.

⁵¹ Борис Николов, Непубликувани документи из архива на Христо Узунов, Исторически преглед, кн. 5, Софија 1990, 82.

⁵² Исто, 86.

ки), Димитар Занешев (Воденски), Тодор Пејков (Велешки), Димитар Ганчев (Скопски), Иван Ингилизов (Струмички), Анастас Лозанчев (Битолски), и Георги Варналиев (Радовишки).⁵³ Отсуствувале претставниците од Штип и од Тиквеш.

Според овој состав на Конгресот, очигледно е дека станува збор за второстепени и третостепени личности, со што била овозможена „перфидна манипулација.“⁵⁴ Забележливо е дека не присуствувал ниту еден од творците на Организацијата или нејзини поистакнати дејци. Ако отсуството на некои било резултат на физичката спреченост или игнорирањето на поканата, тогаш тоа не може да се каже за војводите и нелегалните раководители. Нивното присуство не било пожелно за Гарванов и за Лозанчев.⁵⁵

Претседател на Конгресот бил И. Гарванов, а секретар Димитар Мирчев. Според Протоколот, свикувањето на Конгресот и поставувањето на прашањето за востание биле мотивирани со: сложената положба во земјата по Цумајското востание; опасноста од нови врховистички обиди за востание; опустошувањето и деморализирањето на нови реони; желбата на некои реони за едно општо советување; и најпосле „расположението и интересот на европската дипломатија кон нашето народно дело.“⁵⁶

По краткото образложение, Гарванов побарал од учесниците да ја изложат состојбата во своите реони, посебно во поглед на вооружувањето. Притоа, повеќе делегати констатирале дека вооружувањето во нивните реони било слабо. Тоа особено било потенцирано од серскиот и од одринскиот делегат. Најсолидна подготвеност била констатирана во Битолскиот округ, кој располагал со 7000 пушки.⁵⁷ За смирување на духовите, Гарванов ветил дека ЦК ќе обезбеди оружје од Грција и дека со навлегувањето на четите од Бугарија ќе пристигнат офицери и оружје.⁵⁸

И. Гарванов на Конгресот презентирал повици за востание за претстојната пролет, кои биле лиферувани од ВК. Тоа ги вознемирило сите.⁵⁹ Во прилог на своите тези за востание, Гарванов информирал и за „поволната“ меѓународна ситуација. Притоа, потенцирал дека францускиот конзул во Цариград се искажал поволно во смисла ако во Македонија избувне едно движење, таа сигурно ќе добие правдини. Истовремено, ветил поддршка од страна на Бугарија, која ќе и објавела војна на Турција, доколку востанието издржело две седмици.⁶⁰ Сето тоа Гарванов го поткрепил со една дописна картичка од бугарскиот воен министер Стефан Паприков до Борис Сарафов, со која „го молел“ да не се испушти поволниот момент за востание во Македонија и дека зад

⁵³ Љ. Лапе, Одбрани текстови ... II дел, 413-414; М. Панчевски, Македонското ослободително дело ... т.2, 185.

⁵⁴ Д. Димески, Солунскиот јануарски конгрес..., 63.

⁵⁵ Х. Сиљанов, цит. дело, т.1, 199.

⁵⁶ Љ. Лапе, Одбрани текстови..., II дел, 413.

⁵⁷ Хр. Коцевъ, Предъ прага на 1903 г., Сб. Илинденъ 1903-1921, София, 1921, 45.

⁵⁸ М. Панчевски, Македонското ослободително дело..., т.2, 188.

⁵⁹ Хр. Коцевъ, Предъ прага на 1903 г..., 45.

⁶⁰ М. Панчевски, Македонското ослободително дело..., т.2, 188.

него ќе застане Бугарија, која ќе и објави војна на Турција.⁶¹ Слично настапил и битолскиот делегат А. Лозанчев, изјавувајќи дека за тоа бил овластен од Неделко Колушев-актуелниот секретар на Бугарското трговско агентство во Солун.⁶²

Очигледно, Гарванов манипулирал и не го зел предвид ставот на големите сили. Точно еден месец пред Конгресот, рускиот министер за надворешни работи грофот Ламздорф ги предупредил задграничните претставници.⁶³ Невозможно е Гарванов за тоа да не бил информиран од ЗП, со кое бил во спрега. Можеби единствената надеж за „поволната“ меѓународна клима доаѓала од преземената иницијатива за реформи во Македонија.

Како и да е, аргументите на Гарванов и иницијативата на Лозанчев без многу двоумење биле прифатени од повеќето делегати. Единствена опозиција на Конгресот бил серскиот делегат Лазар Димитров. Немајќи излез, тој го прифатил општото мнение⁶⁴ и го потпишал Протоколот. Скопскиот делегат Д. Ганчев гласал „за“ само затоа што гласале и другите.⁶⁵ Така на 3/16.01.1903 година била изгласана одлуката за востание. Следниот ден Конгресот решил востанието да биде „посеместно и стратешко“,⁶⁶ без да го определи денот за почеток.

Според Ѓорче Петров, при донесувањето на одлуката за востание, значајна улога одиграла замореноста на војводскиот кадар, од кои многумина станале нетрпеливи, и личниот момент, кој бил главен виновник. Еден дел од старите дејци поради премореност и нетрпеливост, а други поради славољубие работите ги воделе кон востание. Во последните бил Гарванов, кој сакал востанието да се крене во негово време.⁶⁷

3. ЗП, по добивањето на окружното од ЦК од 24.12.1902/6.01.1903, организирало повеќедневни советувања со истакнатите дејци на ТМОРО што се нашле во Бугарија. Меѓу нив се вбројуваат: Г. Делчев, Ѓ. Петров, П. Тошев, Х. Матов, Х. Татарчев, И.Х. Николов, Б. Сарафов, С. Ковачев, М. Герциков, К. Прличев, С. Михајлов, Д. Стефанов, Т. Делииванов, Х. Силјанов, В. Антонов, Н. Наумов, и други.⁶⁸

Тие во расправата пошле од писмото на Гарванов, според кое по Цончевото востание турскиот терор во Македонија станал неподнослив, особено во Битолско, каде што можело да избие востание.⁶⁹ По прашањето за востание се издиференцирале две групации. Малцинската група предводена

⁶¹ Д. Димески, Солунскиот јануарски конгрес ..., 64.

⁶² Исто.

⁶³ Поопширно за мисијата на грофот Ламздорф види: К. Битоски, Македонија и Кнежеството Бугарија (1893-1903), Скопје, 1977, 287-291.

⁶⁴ Х. Сиљанов, цит. дело, т.1, 200.

⁶⁵ Спомени на Н. Пушкарров..., 185.

⁶⁶ Х. Сиљанов, цит. дело, т.1, 198.

⁶⁷ Ѓорче Петров, Спомени. Кореспонденција. (вовед, коментар и редакција Љубен Лапе), Скопје, 1984, 167.

⁶⁸ Х. Сиљанов, цит. дело, т.1, 202; Спомени на Дамян Ѓруев, Борисв Сарафовв и Иванв Гарвановв, собщава: Љ. Милетич, София, 1931, 76; Д-р, Х. Татарчев, Ввтрешната..., 129; Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 170.

⁶⁹ Спомени на Б. Сарафовв..., 76; Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 170.

од Матов и Татарчев безрезервно ја застапувала идејата на ЦК за општо востание. Нивниот главен аргумент бил врховистичкото востание, поради што Организацијата треба да крене востание за да не излезе неспособна да организира востание, како и некои заплеткани објаснувања за поволната политичка ситуација.⁷⁰

Мнозинството, предводени од Г. Делчев и Ѓ. Петров, се објавиле против. Зад нив застанале сите што активно биле вклучени во борбата против врховизмот.⁷¹ Настрана од двете гледишта останал П.Тошев.⁷² Полемиката главно била околу карактерот на дејствата. Повеќето учесници признавале дека подготовките не биле доволни, но дека поради сложеноста на ситуацијата треба да се промени начинот на дејствување и да се преземе акција.⁷³

Оттука, Ѓ. Петров со поддршка на Делчев предлагал да се промени дотогашната тактика на четите и терористичките елементи во градовите. Од пасивно подготвителна да се помине кон поголема активност со дејства кои постепено ќе водат кон востание. Така да се дојде до перманентно востание, без негово формално објавување. Според Ѓ.Петров, „Ние така можевме неколку години да ја измачуваме земјата, без да може Турција отворено да каже дека има востание“.⁷⁴ Со промовирањето на оваа концепција Г. Делчев и Ѓ. Петров сметале дека Гарвановци не ќе успеат.⁷⁵

М. Герџиков предлагал иницијатива со терористички акции, кои ќе ги засегаат османлиските власти и европскиот капитал.⁷⁶ Тој планирал по градовите да се формират терористички групи, кои ќе бидат во контакт со ЦК. Кон овие идеи клонел и Г. Делчев.⁷⁷ Истовремено, М. Герџиков и Влчо Антонов инсистирале за дефинитивно расчистување со врховистите и ликвидација на Цончев.⁷⁸ Г. Делчев претпочитал борба со „најголема економија на силите“, бидејќи не бил сигурен дека со предизвикувањето на Турците на пљачка и опустошување ќе се предизвика вмешување на големите сили.⁷⁹ Неговите намери биле: „Да се фрли цело Турско во анархија, да се разниша царството на султанот од основа, да се направи положбата неиздржлива“.⁸⁰ Сепак, Делчев се определил за комбинирана примена на четнички дејства со терористички

⁷⁰ Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 171.

⁷¹ X. Сиљанов, цит. дело, т.1, 203.

⁷² Д-р X.Татарчев, ВЪтрешната..., 131; Според Ѓ. Петров, П. Тошев, не се искажал по прашањето со изговор дека не е добро осветлен за работите. (Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 171)

⁷³ Исто, 202-203; Спомени на М. Герџиковъ..., 47; Д-р, X. Татарчевъ, ВЪтрешната..., 130-131; Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција...,178; Спомени на Б. Сарафовъ, 76.

⁷⁴ Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 177-178. X. Татрчев, кој своите спомени ги пишувал многу подоцна и врз основа на објавена литература и мемоари, за да симне дел од сопствената вина, полемизира со ставовите на Горче. Притоа, истакнува дека тие биле изградени врз основа на „априористички и дедуктивни претпоставки ... без логична врска... апстрактни земени од метафизикатав. (Д-р X. Татарчев, ВЪтрешната..., 135.).

⁷⁵ Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 179.

⁷⁶ X. Сиљанов, цит. дело, т.1, 205.

⁷⁷ Спомени на М. Герџиковъ..., 48.

⁷⁸ Спомени на Б. Сарафовъ..., 76; X. Сиљановъ, цит. дело, т.1, 205.

⁷⁹ П. К. Яворовъ, Гоце Делчев, София, 1989, 99.

⁸⁰ Исто.

акции.⁸¹ За него „било престапно народот да се ослободува преку пожари и касапници“, зошто „нашата пушка треба да остане до крај полна“.⁸² За Ѓ. Петров „востанието е моќно средство на Организацијата, но само додека е идеал кон кој се стремиме ... стана ли тоа ‚реал‘, веднаш по востанието ќе се јави разочарување“.⁸³

Заштитникот на тезата за општо востание - Х. Матов, сфатил дека идејата на мнозинството за перманентно востание засилена со терористички акции повторно води кон востание.⁸⁴ Оттука се дошло до компромисно решение, кое било покриено со терминот „засилени партизански дејства“.⁸⁵ Не дочекувајќи го епилогот од Советувањето и резултатот од Конгресот во Солун, на 7/20.01.1903 година Делчев заминал во Македонија за да ја демонстрира новата концепција.⁸⁶

Собирот во Софија решил да го извести Гарванов дека тие не се за општо востание туку за „партизански дејства“.⁸⁷ Одговорот до ЦК во Солун требало да го подготват Ѓ.Петров и Х. Матов.⁸⁸ ЦК овој одговор требало да го препрати до окружните и околските комитети и да дејствува во тој правец. Во таа смисла, П. Тошев пишувал до своите познаници.⁸⁹

Меѓутоа Конгресот, не чекајќи ги резултатите од Советувањето, донел одлука за општо востание. Според Татарчев, на тој начин била одземена можноста на ЗП како составен дел на ЦК да се искаже.⁹⁰ Веројатно поаѓајќи од тука, Силјанов заклучува дека одлуката од Советувањето и нејзината формула во суштина не променила ништо.⁹¹ Од друга страна, самиот признава дека доколку на Советувањето имало независен набљудувач, врз основа на изложените аргументи ќе заклучел дека противниците на идејата за општо востание биле во право, а неговите заговарачи „авантуристи“.⁹²

ЗП одлуката за востание ја добило на 10/23.01.1903 година. Истовремено ЦК ги ополномоштил Давид (Гарванов) и Орлеански (Велко Думев) да заминат во Софија, усно да ја соопштат и да ја поткрепат донесената одлука. Затоа, ЗП го поканил М. Герџиков да се сретне со нив и да размени мисли, бидејќи Ѓ. Делчев веќе заминал.⁹³ В. Думев и И. Гарванов од Солун заминале на 10/23.01. 1903 година. Покрај другото, тие планирале да се сретнат со претставници на

⁸¹ Д. Димески, Гоце Делчев..., 136.

⁸² Д-р, Х. Татарчев, ВЪтрешната..., 138.

⁸³ Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 179.

⁸⁴ Спомени на Б. Сарафовъ..., 76.

⁸⁵ Исто, Х. Сиљанов, цит. дело, т.1, 207; Д-р Х. Татарчев, ВЪтрешната..., 140.

⁸⁶ Спомени на Б. Сарафовъ, 77. Д-р, Х. Татарчев, ВЪтрешната..., 140. Според едно писмо од ЗП до М. Герџиков, Делчев заминал во внатрешноста пред 10/23.01.1903 година, пред да стаса соопштението од ЦК, за донесената одлука на Конгресот. (Д-р, Х. Татарчев, Спомени, документи, материали, съставител: Цочо Биљарски, Софија, 1989, 233.

⁸⁷ Спомени на Б. Сарафовъ..., 76.

⁸⁸ Ѓ. Петров, Спомени. Кореспонденција..., 173

⁸⁹ Д-р, Х. Татарчев, ВЪтрешната..., 140.

⁹⁰ Исто, 130.

⁹¹ Х. Сиљановъ, цит. дело, т.1, 207.

⁹² Исто, 203.

⁹³ Д-р Х. Татарчев, Спомени, документи и материали..., 233.

ВМОК за да се постигне помирувањето.⁹⁴ Во Софија Гарванов изјавил дека решението било бесповратно, бидејќи тоа веќе било пропагирано насекаде. Според него, основен мотив за решението била опасноста од ново врховистичко востание и влошената положба во земјата. Сепак, Татарчев истакнува дека „Гарванов како сентиментална натура делумно се беше подал на странични влијанија“.⁹⁵

Тројката: Гарванов, Матов и Татарчев имале средба со Димитар Петков-бугарскиот министер за внатрешни работи. Тој им ветил полна „морална и материјална поткрепа за идното востанието, под услов да престанат да го компромитираат Кнежевството и каузата со грабање на оружје од бугарските арсенали и воени демонстрации во пограничните региони“.⁹⁶ Според рускиот дипломатски претставник во Солун Н. Гирс, Гарванов и Думев од Софија се вратиле со изјава дека со ВМОК не било постигнато помирување, но дека двете страни се согласиле да дејствуваат независно една од друга, без да си пречат како во минатото.⁹⁷

4. Предвостаничкиот амбиент во Македонија претставувал нова компликација за Бугарија на меѓународен план и пред Османлиската Империја, дотолку повеќе што Бугарија веќе го носела товарот на Горноџумајското востание. Откако прашањето за востание било решено од внатре, бугарската влада за да ја симне одговорноста презела мерки за забрана на ВМОК. Посебно интересно е што овие мерки биле провалени пред нивното реализирање, веројатно со цел да се предупреди ВМОК за навреме да се прилагоди кон новите услови.

Така, Александар Протогеров на 28.01.(ст.стил) 1903 година го предупредува И. Цончев: „може да се заклучи дека Внатрешната организација неодложно напролет ќе крене востание ... разбрав дека владата им содејствува да влезат сите внатре и да го објават востанието, за да се каже дека востанието го објавила ВО, а бугарската влада да ја симне одговорноста. Претпоставувам дека до 15.02.1903, внатрешните ќе си внесат внатре сè, и дотогаш контролата на владата по границата и тука ќе биде слаба. Потоа, владата ќе ја засили контролата по границата, ќе почне да ги интернира сите наши луѓе, главно на Комитетот, дури може да го растури Комитетот за да докаже пред европските сили, главно пред Русија, дека таа ги исполнила нивните барања, но дека внатре востанало населението“.⁹⁸ Поради тоа, Протогеров му предлага на И. Цончев тие со сите сили и оружје до 15.02.1903 да навлезат во Македонија, бидејќи потоа навлегувањето би било невозможно.⁹⁹

⁹⁴ АМ, ф. Бугарски генерален конзулат-Солун, мф. 4278, N° 22, 10.01.1903, А. Шопов до Министерството за надворешни работи.

⁹⁵ Д-р Х. Татарчев, Внатрешната..., 143.

⁹⁶ Жеко Попов, Димитар Петков, за бугарската политика по македонскиот въпрос (1903-1907), Македонски преглед, XXI/2, Софија, 1998, 59. Следната 1904 година, Гарванов од министерот за внатрешни работи бил назначен за предавач во Военото училиште во Софија. (Исто, 68), факт кој евидентно ја потврдува неговата поврзаност со бугарските владејачки кругови.

⁹⁷ С. Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, Т.2, Куманово, 1995, 20.

⁹⁸ В. Георгиев и С. Трифонов, Историја на Българите ... , т.1, част втора, 401.

Три дена подоцна, на 31.01/13.02.1903 година, Министерскиот совет на Бугарија донел одлука за: 1. Растурање на ВК по административен пат, затворање на неговите клубови и конфискација на кореспонденцијата; 2. Да се приведат неговите водачи и да му се предадат на судот; и 3. Да се дуплира контролата по границата и да се формираат подвижни жандармериски одделенија.¹⁰⁰ Следниот ден премиерот Данев со овие мерки ги запознал дипломатските претставници во Софија. Притоа, Данев пред турскиот комесар Али Ферух-беј изјавил: „Со тие мерки ние даваме доказ за нашата лојалност кон Османлиската Империја“.¹⁰¹ За потврда на својата одлучност, владата на 1/14.02.1903 година ги затворила просториите на ВМОК, кореспонденцијата била конфискувана, а Михајловски, Цончев, Јанков и други биле приведени.¹⁰²

Мерките на бугарската влада за забрана на ВМОК биле чисто лицемерство пред надворешниот свет, а особено пред Османлиската Империја. Нивна цел било да го симнаат надворешниот дипломатски притисок врз Бугарија, која се јавувала како поттикнувач на нередите во Македонија и како фактор на загрозување на мирот во регионот. Од друга страна, со тоа се докажувала лојалноста спрема Османлиската Империја со цел да се намали османлиското воено присуство на бугарската граница.

Со оглед на претстојното востание, Бугарија не можела едноставно да го прекине својот интерес кон настаните во Македонија. Оттука, Министерскиот совет на 22.02.1903 година донел одлука при Трговското агентство во Солун да назначи едно воено лице под форма на секретар. Неговата плата требало да ја обезбедува Военото министерство, а дополнителни средства требало да добива од Министерството за надворешни работи. Набрзо како таков бил назначен Рачо Пенев.¹⁰³

Дволичноста на Бугарија не завршила тука. На 5/18.02.1903 година бугарската влада ги задолжила своите трговски агентства во Македонија и во Одринско да стапат во контакт со раководителите на ТМОРО и да влијаат врз нив да се откажат од планираното востание за да дадат можност за реализација на започнатите реформи. На крајот, се потенцирало дека доколку Организацијата не се откаже од планираното востание за напролет, да не смета на бугарска помош.¹⁰⁴ Со содржината на ова барање биле запознаени и дипломатските претставници на големите сили во Софија. Со тоа требало да се даде уште еден доказ за напорите на Кнежеството за смирување на духовите во Македонија и олеснување на реформскиот процес.¹⁰⁵ Истото писмо било повторно препратено по две недели. Н. Колушев за тоа прашање разговарал

⁹⁹ Исто.

¹⁰⁰ Исто, 402.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² Исто.

¹⁰³ АМ, БГК-Солун, мф. 4278, Но. 96, 22.02.1903; N°. 205, 17.03.1903; Именуваниот Р. Пенев во Солун пристигнал на 25.03.1903. (Исто, N°. 228, 26.03.1903). Од должноста бил сменет на 18.10.1903, (Исто, 27.28).

¹⁰⁴ В. Георгиев-С. Трифонов, История на Българите ... ,т.1, част втора, 404.

¹⁰⁵ К. Битоски, Македонија и кнежеството Бугарија..., 314.

со претставници на Организацијата во Битолско. Тие му изјавиле дека ЦК ги повикал со окружно да се подготвуваат напролет за востание и дека без заповед од ЦК нема да ја прекинат агитацијата. Притоа, водачите на Организацијата биле самоуверени, бидејќи имале авторитет кај населението, кое им се потчинувало и ги сметало за поголем авторитет од османлиската влада.¹⁰⁶ Колушев во Битола наишол на одговори од типот: „Ние сме Македонци и советите на некаков си бугарски министер за нас немаат никаква важност“.¹⁰⁷

За изгладување на затегнатите турско-бугарски односи на 15/28 05.1903 со специјална мисија во Цариград бил испратен Г. Начович. Тој требало да ја убеди Портата за пријателската политика на Бугарија кон Империјата и нејзините заложби за смирување на ситуацијата во Македонија.¹⁰⁸ Истиот ден (15/28.05.1903) В. Пасков му пишува на ЗП дека ТМОРО не треба да ја прифати таквата иницијатива на бугарската влада. Според него, „временото сопирање на тоа предвреме предизвикано движење, додека трае подготвителниот период и додека востанието формално не е објавено, е неопходно и од голема корист. Но, од друга страна, тоа би ја поткрепило дипломатијата ... да утврди дека револуционерното движење во Македонија и Одринско се организира, поддржува и раководи од Бугарија, која проследува завојувачки цели, а во очите на оние сфери, чии симпатии се наша страна, Внатрешната организација ќе го загуби карактерот на независна и самостојна, а тоа е штетно за ослободителното дело“.¹⁰⁹

Дволичноста на бугарската влада и кнезот биле разбрани и од задгрничните претставници Х. Матов и Х. Татарчев, кои заедно со Гарванов длабоко биле инволвирани во бугарските политички комбинаторики околу прашањето за востание. На 22.07/408.1903 година, кога востанието во Македонија било во својот полн разгор, генералот Рачо Петров го повикал на разговор Х. Матов. Притоа го прекорил дека со објавувањето на востанието Организацијата ја злоупотребила Бугарија. Го прекорил зошто востанието не било одложено, бидејќи Бугарија не била спремна, дека едвај имала по 150 патрони за пушка и дека благовремено не била известена. Матов тогаш одговорил: „Ние ви соопштивме ... а што ќе правите - тоа не е наша работа; ние не сакаме ништо ниту од Вас, ниту од нив. Навикнавме да слушаме и да не веруваме на севозможни ветувања на министри, кои изјавувале дека не лажат и кои сакале да си играат со ослободителното дело“.¹¹⁰ Во писмото од ЗП до Главниот штаб на Битолскиот револуционерен округ од крајот на август 1903 година, меѓу другото, се истакнува дека кнезот се плашел да влезе во војна за да не дозволи „некој авторитетен генерал-губернатор во Македонија да му биде пречка ... и трн за неговите планови“.¹¹¹

¹⁰⁶ В. Георгиев-С. Трифонов, *История на Българите ... т.1, част втора*, 405.

¹⁰⁷ К. Битоски, *Македонија и кнежеството Бугарија...*, 315.

¹⁰⁸ Ж. Попов, *Димитар Петков за българската политика по македонския въпрос (1903-1907)*, Македонски преглед, XXI/2, София, 1998, 59-60.

¹⁰⁹ Д-р Христо Татарчев, *Спомени, документи материали...* 239-240.

¹¹⁰ Исто, 243.

¹¹¹ Исто, 256.

Очигледно дволичноста на бугарската политика кон македонското ослободително дело јасно била разбрана од неговите протагонисти. Бугарија во прво време на движењето му давала импулс, а потоа, откако се нашла во незгодна положба, се обидела да го запре. Одбивањето на ТМОРО да го одложи востанието по барање на Бугарија претставува израз на самостоен македонски карактер.

Несомнено, одлуката за Илинденското востание била донесена во комплициран и сомнителен сплет на околности. Меѓутоа, развојот на настаните потврди дека востанието имало чист македонски карактер. Илинденското востание, чиј дострел беше Крушевската Република, претставува израз на волјата на македонскиот народ за самостојна независна македонска држава. Македонската илинденска генерација го најави и го трасираше патот кон Вториот македонски Илинден, кога на еден дел од македонската земја беа остварени идеалите на македонскиот народ.